

Професійне зростання офіцера в особистісному вимірі

В.Ф. Вінтоняк

здобувач кафедри
суспільних наук
гуманітарного інституту
Національного
університету оборони
України імені Івана
Черняхівського

Науковий керівник:

В.І. Осьодло
доктор психологічних
наук, доцент,
начальник кафедри
суспільних наук
Національного
університету оборони
України імені Івана
Черняхівського

У статті подано результати теоретичного дослідження професійної діяльності офіцера та її взаємозв'язку з індивідуально-психологічними характеристиками. Визначено, що ефективне кар'єрне й особистісне зростання офіцера, успішність його професійної діяльності зумовлені формуванням відповідних професійно-психологічних утворень.

В статье приведены результаты теоретического исследования профессиональной деятельности офицера и ее взаимосвязи с индивидуально-психологическими характеристиками. Определено, что эффективный карьерный и личностный рост офицера, успешность его профессиональной деятельности обусловлены формированием соответствующих профессионально-психологических образований.

The article presents the results of theoretical research of officer professional activity and its interrelation with individual psychological characteristics. Indeed, effective career, officer's personal growth as well as the success of his professional activities defines the formation of relevant professional psychological structures (abilities).

Ключові слова: *особистість офіцера, професійна діяльність, професійна самосвідомість, професійний «Я-образ», кар'єра, індивідуальні стратегії кар'єрного зростання.*

Постановка проблеми

На сьогодні по-новому постають питання професійної діяльності військових кадрів, де одними з ключових є питання оптимального професійного зростання офіцера, провідні чинники просування його по службі, професійна підготовка, виявлення сукупності особистісних характеристик, що забезпечують ефективну професійну кар'єру тощо [1].

Разом з тим, наукових досліджень, що розкривали б суть психологічних особливостей ефективного кар'єрного зростання офіцера, сучасні тенденції його розвитку як виду професійної діяльності, взаємозв'язку професіоналізму, успішності професійної кар'єри та особистісного зростання, практично немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми професійної діяльності дає змогу зробити висновок про те, що

багато вчених цей вид діяльності пов'язують із поняттям «професійна самосвідомість». Представниками такого підходу є Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.В. Столін, П.Р. Чамата та інші. Значний внесок у вивчення професійної самосвідомості зробили зарубіжні психологи – Ш. Бюлер, У. Джеймсон, Дж. Келлі, Г. Мюнстерберг, Ф. Парсонс, Д. Сьюпер, Ф. Штерн та інші.

Вивчення проблем, пов'язаних із професійною діяльністю офіцера, впливу на цей процес психологічних чинників знайшло своє відображення в низці досліджень українських психологів (М.С. Корольчук, Г.В. Ложкін, В.І. Осьодло, О.Д. Сафін та інші). На сьогодні, у контексті нашого дослідження, порушену проблему сформульовано лише в загальних концептуальних передумовах, які спонукають продовжити всебічне вивчення цього феномену. Для нашого дослідження важливим є розглянути взаємозв'язок управлінської діяльності офіцера з його особистісними характеристиками та насамперед професійною

самосвідомістю. У сучасних дослідженнях професійна самосвідомість виділяється як основний критерій професійного розвитку особистості та провідна характеристика суб'єкта праці (С.Д. Максименко, В.І. Осьодло, Н.Ф. Шевченко, А.В. Фурман та інші).

Проблема особистісного розвитку та професіоналізації знайшла відображення в роботах українських і зарубіжних авторів, що займаються дослідженнями професійної самосвідомості. У дослідженні військово-управлінської діяльності офіцера та її взаємозв'язку з професійною самосвідомістю найбільш прийнятними є підходи, що розвиваються Л.Б. Шнейдер (усвідомлення себе представником певної професії та презентація себе в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах «Я»); В.І. Осьодло (вивчення взаємозв'язку суб'єктивного образу професії з її ефективністю); М.С. Пряжниковим (роль ціннісно-сміслового аспекту діяльності); О. Орловим (професійне самовизначення як механізм професійно-особистісної персоніфікації); О. Осницьким, В. Сафіним (розвиток різних компонентів самосвідомості суб'єкта праці) та іншими.

Не вирішені раніше частин загальної проблеми

На сьогодні у психології вивчення професійного «Я-образу» офіцерів залишається поза належною увагою. У прямій постановці аналіз психологічних особливостей професійної діяльності офіцера та її взаємозв'язку з індивідуально-психологічними характеристиками досі не розглядався.

Формулювання цілей статті

Ураховуючи актуальність порушених питань, метою статті є теоретичне висвітлення взаємозв'язку професійної діяльності офіцера та його індивідуально-психологічних характеристик у процесі кар'єрного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження

У військовій психології загальноприй-

нятим є уявлення про те, що вирішальну роль у особистісно-професійному зростанні офіцера відіграє діяльність – основний спосіб існування людини, пізнання нею світу та самовираження в суспільстві [2; 3; 4]. З цього погляду діяльність може бути зрозуміла як динамічне розгортання особистості, особливий тип послідовності особистісних перетворень та закономірна зміна її функціональних станів.

Професійна діяльність офіцера являє собою конкретний рівень буття людини, який реалізується через спосіб розв'язання протиріччя між її індивідуальними особливостями і типовими завданнями службової діяльності. Від офіцера на сьогодні вимагається здатність керувати соціально-психологічними процесами в колективі, співпрацювати в міждисциплінарній команді, володіти навичками, що пов'язані з процесами соціальної взаємодії, формувати сприятливий морально-психологічний клімат під час виконання спільної діяльності у військовому колективі тощо. Крім того, офіцер повинен володіти необхідними компетенціями щодо організації та управління частинами (з'єднаннями) в ході повсякденної діяльності та в умовах застосування військ (сил); знати основи застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і навчальних систем в інтересах професійної діяльності; проектувати та моделювати заходи з урахуванням стану захищеності національних інтересів держави у воєнній сфері тощо [1].

Вивчення проблеми формування особистості офіцера як суб'єкта праці, розроблення її теоретичних і методологічних підходів і рішень ґрунтуються насамперед на досягненнях у галузі психології особистості. Представники різних психологічних напрямів і шкіл основну увагу у своїх дослідженнях зосередили на вивченні структури особистості, різних психічних утворень, з'ясуванні їх функцій, розкритті умов формування різних властивостей особистості тощо. Однак, у цих дослідженнях недостатньо розкрито динаміку психічного життя офіцера, розгортання

його суб'єктного потенціалу. Особистість існує в постійних суперечностях із собою, у процесі виходу за свої межі. Навіть для того, щоб зберегти стійкість своїх визначених параметрів, особливо важливих для її існування саме як особистості – життєвих цілей, цінностей, принципів, моральних якостей, – вона повинна в умовах мінливої соціальної дійсності змінювати свої психологічні якості [5].

Основне положення про прояв і розвиток особистості в діяльності, висунуте С.Л. Рубінштейном, зберігає своє принципове методологічне положення й у військово-професійній діяльності (ВПД) [4]. Розвиток особистості офіцера і прояв потреби в діяльності пов'язані з досягненням суб'єктом ВПД почуття задоволеності від процесу та результатів діяльності, наявністю прагнення до подолання труднощів і успішністю розв'язання складних завдань, бажанням виявити свої можливості у службовій діяльності тощо. Розуміння особистості офіцера як активного діяча, що цілісно включається у спосіб свого діяльного існування, дає змогу поставити проблему вивчення того, яким чином відбувається функціональний взаємозв'язок різних типів діяльності в її психологічній організації та що являють собою психологічні механізми її інтеграції. Інакше кажучи, питання полягає в тому, яким чином співвідносяться та пов'язуються один з одним різні способи динамічного існування суб'єкта ВПД у просторі різних форм діяльності.

Психологічне вивчення ВПД офіцера тісно пов'язане з особливостями взаємозв'язку його особистості й діяльності. Складність і різноманіття зв'язків особистості та діяльності обумовлені, з одного боку, особливостями психічної регуляції поведінки людини, характером структури особистісних рис конкретного індивіда та їх функції, що детермінує в певних формах цілеспрямовану активність, а з іншого боку – специфікою діяльності, її операційними, просторово-тимчасовими та іншими характеристиками. Це робить систему особистісно-діяльнісних відносин досить

динамічною, що виявляється у взаємному пристосуванні, адаптації компонентів особистісної та діяльнісної структур, компенсації найбільш слабких, менш адекватних до вимог конкретних відносин окремих елементів цих структур.

Розглядаючи активність офіцера у ВПД, слід звернутися до тих особистісних утворень, які детермінують її, зокрема професійної самосвідомості та її складової – професійного «Я-образу», відображення того, що суб'єкт намагається пізнати і перетворити у конкретних ситуаціях, професійної мотивації особистості, її спрямованості, інтересів, установок тощо.

Процес розвитку особистості офіцера та формування його професійного «Я-образу» у зв'язку зі специфічними умовами службової діяльності розгортається та реалізується досить своєрідно, виходячи з особливостей низки особистісних і діяльних чинників. Слід зазначити, що цей розвиток має на меті забезпечення надійної поведінки офіцера в конкретних професійних умовах мирного та воєнного часу, що визначає формування стійких рис його особистості, специфічних для ВПД [4; 6].

Багато дослідників зазначають, що саме в ситуаціях цілеспрямованої поведінки, характерних, у першу чергу, для екстремальних видів професійної діяльності, виявляються протиріччя між особистісними утвореннями та зовнішніми діяльними й соціальними факторами, що виступають у ролі вимог до особистості як стимули розвитку, формування тих рис і якостей, що найбільш адекватні конкретним формам її поведінки та діяльності [1; 2; 4; 5; 7; та ін.]. Водночас включення офіцера в управлінську діяльність, установка на реалізацію її цілей і завдань визначаються індивідуальними особливостями конкретної людини й насамперед сформованістю її професійного «Я-образу».

Успішність розв'язання визначених типових завдань службової діяльності вимагає від офіцера розвитку його управлінської компетентності, формування активної життєвої позиції, адекватної про-

фесійної мотивації, наявності необхідних психічних ресурсів, професійної самосвідомості, ціннісних орієнтації, стратегії поведінки, змісту і стилю життя, здатності самостійно приймати рішення, гнучкості, здатності до змін тощо.

Типові завдання й типові вимоги суб'єкт ВПД забезпечує індивідуально зручним, суб'єктивно привабливим і творчо винайденим способом [2; 3; 8; 9]. В умовах жорстко детермінованих вимог, нормативів військово-професійної діяльності особистість офіцера і його психіка набувають і виявляють не тільки різноманіття форм і способів пристосування, самоорганізації, а й конструктивної особистісної активності в пошуку та виробленні механізмів і прийомів регуляції діяльністю, знаходженні оптимальних та індивідуально своєрідних шляхів і процедур організації психічної діяльності для досягнення необхідних результатів.

У офіцері розкривається індивідуальність військової людини, її темперамент, характер, особистість. Одним із найбільш плідних методів вивчення закономірностей психічної організації є реалізація принципу розвитку. Вивчення розвитку системної організації суб'єкта ВПД, його детермінант та еволюції в онтогенезі дає змогу розпочати інтегративний, цілісний аналіз психіки офіцера [3].

Які ж чинники визначають розвиток офіцера в діяльності, детермінують формування специфічних особистісних рис, здібностей, інтересів та інших якостей, адекватних обраному професійному шляху?

Відповідаючи на це запитання, слід звернутися до тих специфічних функцій, які вирізняють категорію особистості від інших категорій психологічної науки. Так, Б.Ф. Ломов виділяв три основні функції психічних процесів: когнітивну, регулятивну й комунікативну, які цілком можна екстраполювати на перебіг ВПД.

Когнітивною функцією суб'єкта ВПД стає розуміння, що одночасно є і когнітивним, і екзистенційним феноменом. Розуміння офіцером навколишнього світу включає внутрішні моделі та смисло-

ві утворення, що опосередковують його вибір та інтерпретацію різних подій і явищ військово-професійної діяльності та військово-соціального простору в цілому.

До когнітивної функції суб'єкта ВПД належать показники змістово-мотиваційного критерію, насамперед наявність знань про сутність та особливості професійного самовдосконалення; повне та реальне уявлення про стан власної професійної підготовленості; потреба у виробленні позитивних та усуненні негативних властивостей, важливих для професії.

У професійній діяльності офіцера конкретизація його професійного шляху найбільш повно відображається в побудові власної професійної кар'єри. Побудова професійної кар'єри виявляється через усвідомлення особистістю офіцера можливостей щодо реалізації власних намірів, відповідальність за обрану професію, реалізацію покликання, надання осмисленості, цілеспрямованості та результативності життєвому шляху, ставлення до служби тощо.

Регулятивною функцією суб'єкта ВПД може бути контроль поведінки – основа саморегуляції людини. Процес професійного становлення супроводжується не тільки розвитком особистісних структур, а й специфічною інтеграцією властивостей та якостей особистості офіцера, формуванням її як цілісної системи.

На думку Б.Ф. Ломова, у забезпеченні інтеграції особистості провідну роль відіграє її спрямованість, яка виконує роль «спонукальної системи», що визначає вибірковість відносин до активності особистості» [8]. Проблема спрямованості – це насамперед питання про динамічні тенденції, що як мотиви визначають людську діяльність, самі ж визначаються її цілями та завданнями, зазначає С.Л. Рубінштейн [1]. Таким чином, спрямованість особистості через систему мотивів діяльності як суб'єктивне відображення об'єктивних потреб у праці є активаційним чинником виконання діяльності на основі реалізації її психологічного потенціалу.

Реалізація регулятивної функції суб'єктом ВПД відображається в показниках організаційно-діяльнісного критерію, насамперед таких: умінні організувати професійне самовиховання та самоосвіту, їх планування; самокритичності в оцінюванні своєї поведінки, вчинків і результатів службової діяльності; активній і планомірній роботі над собою відповідно до мети професійного самовдосконалення.

Важливим джерелом поступального розгортання можливостей особистості офіцера, зміни її окремих компонентів і структур є цілепокладання та цілепобудова в динаміці розгортання професійної діяльності. Вибір, формулювання системи цілей, досягнення яких вимагає адекватної активації відповідних психологічних структур, визначеного ступеня їх консолідації відповідно до змісту окремих компонентів діяльності та напруження для досягнення заданого результату, є також джерелом розвитку психічної організації особистості. Контроль за поведінкою є інтегративною характеристикою, що включає когнітивний контроль, емоційну регуляцію та контроль за діями.

Отже, важливим моментом на шляху досягнень і професійного зростання офіцера є суб'єктивна перспектива його професійного становлення. Визначення основних мотиваційних компонентів професійного зростання офіцера дає змогу дослідити регулятивну функцію на шляху його професійного зростання.

Комунікативна функція суб'єкта може бути виражена через уявлення про суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні взаємини, і навпаки – офіцер чи військовий колектив (група) є суб'єктами взаємодії щодо інших людей чи людини як об'єкта взаємодії. Однак реальні взаємодії військовослужбовців можуть бути тільки тоді ефективними, коли враховується суб'єктність об'єкта впливу, рівень та особливості його внутрішніх моделей, рівень розуміння, індивідуальна специфіка його контролю тощо. Таким чином, виокремлюючи функції суб'єктності, ми маємо справу з їх взаємним переплетенням і

лише з умовним виокремленням під час аналізу явища.

Окремій увазі заслуговують питання психології управління персоналом та командної роботи. Військові психологи приділяють значну увагу цьому питанню та відзначають, що високі вимоги, які стоять перед офіцером, вимагають від нього сформованості особистісних соціально-психологічних якостей і психологічних характеристик, наявність яких допоможе оптимізувати процес керівництва та позитивно позначиться на соціально-психологічному кліматі колективу, переході його на якісно вищий рівень.

Спираючись на розглянуті функції та відомі на сьогодні у психологічній науці праці, присвячені теоретичному розробленню проблеми особистісно-професійного зростання офіцера як суб'єкта різних видів діяльності, постає питання дослідження найбільш значущих психологічних характеристик офіцера, притаманних сучасному розумінню проблеми його професійного становлення [2]. Теоретичне дослідження зазначеної проблеми також засвідчує, що до найбільш значущих належать характеристики професійної самосвідомості, цілепокладання й саморегуляції офіцером професійної активності на основі індивідуально-психологічних особливостей.

Висновки

Отже, виходячи з аналізу особливостей професійної діяльності офіцера та визначення індивідуально-психологічних властивостей, які визначають його успішне професійне та кар'єрне зростання, можемо зробити такі висновки:

1. Професійний і кар'єрний розвиток офіцера необхідно визнавати як одну з форм соціалізації особистості, частину життєвого шляху та специфічну форму активності, яка спирається на загальний психічний розвиток людини, має власні етапи та стадії, що співвідносяться з рівнями розвитку офіцера як суб'єкта праці.

2. Психологічні особливості сутності ефективного кар'єрного зростання офіцера, як виду професійної діяльності, взає-

мозв'язку професіоналізму, успішності професійної кар'єри та особистісного зростання полягають у спрямованості професійної діяльності офіцера на перетворення самого себе, самоактуалізацію, саморозвиток, самовираження, самовдосконалювання відповідно до реалізації власного професійного «Я-образу» в єдності індивідуальних, особистісних і суб'єктно-діяльнісних характеристик.

3. Системоутворюючим чинником про-

фесійного та кар'єрного зростання офіцера є адекватний вибір ним індивідуальної стратегії кар'єрного зростання, здатність використовувати в ході реалізації кар'єри надійні методи, обирати оптимальні шляхи та рішення втілення можливих альтернатив власного розвитку. Прийняття тієї чи іншої індивідуальної стратегії визначається особливостями інтерпретації ситуації офіцером, здатністю його до здійснення вибору та відображає бачення ним своєї відповідальності за результати дій.

Література

1. *Осьодло В. І.* Психологія професійного становлення офіцера : [монографія] / В. І. Осьодло. – К. : «Золоті ворота», 2012. – 463 с.
2. *Бодров В. А.* Психологія професійної пригодності / В. А. Бодров – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
3. *Зеер Э. Ф.* Профессиональное становление личности. – М. : 2005. – 329 с.
4. *Корольчук М. С.* Психодіагностика : навчальний посібник / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. – К. : Ельга-Ніка, 2008. – 400 с.
5. *Сафін О. Д.* Психолого-акмеологічні основи професійного самовдосконалення співробітників правоохоронних органів України: [монографія] / О. Д. Сафін, В. С. Сідак. – К. : Вид-во НА СБ України, 2004. – 178 с.
6. *Климов Е. А.* Психологія професіонала / Е. А. Климов. – М. : Издательство «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.
7. *Лефтеров В. О.* Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.09 / В. О. Лефтеров ; Університет цивільного захисту України. – Харків, 2008. – 37 с.
8. *Ломов Б. Ф.* Личность в системе общественных отношений / Б. Ф. Ломов // Психологический журнал. – 1981. – Т. 2. – № 1. – С. 3-17.
9. *Карпов А. В.* Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Том 24. – № 5. – С. 45-57.